

1. *Елисеєв О.П.* Конструктивная типология и психодиагностика личности / О.П. Елисеєв. – СПб.: Питер, 2001. — 560 с.

2. *Кричевский Р.Л.* Психология малой группы / Р.Л. Кричевский, Е.М. Дубовская. – М.: Аспект Пресс, 2001 – 318 с.

3. *Лидерс А.Г.* Психологический тренинг с подро-

стками: [Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / А.Г. Лидерс. – М.: Издательский центр "Академия", 2003. – 188 с.

4. Психология подростка от 11 до 18 лет. Методики и тесты / под общ. ред. А.А. Реана. – М.: АСТ; СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 124 с.

Подано до редакції 18.02.13

УДК :159.2

В. М. Тацій

ЧИННИКИ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ОСОБИСТОСТІ ВІДЧУТТЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗАХИЩЕНОСТІ

У статті подано результати контент-аналізу чинників, що забезпечують особистості відчуття психологічної захищеності. Виявлені зовнішні та внутрішні чинники, що супроводжують відчуття психологічної захищеності особистості. Встановлені вікові відмінності психологічної захищеності особистості.

Проблема активізації зовнішніх і внутрішніх ресурсів особистості, пошук засобів формування та підтримки загально-позитивного ставлення особистості до себе є особливо актуальними, коли соціально-політична нестабільність поступово переходить у нестабільність особистісну. У сучасній соціокультурній ситуації психічний мир людини потребує захисту і підтримки, а сама людина відчуває дефіцит захищеності, перш за все, психологічної.

Проблема захищеності особистості від дій безлічі несприятливих чинників в сучасному, швидко змінному і такому, що ускладнюється світі є однією з найбільш гострих.

У психологічних дослідженнях, як вітчизняних, так і зарубіжних, феномен психологічної захищеності практично не виступає предметом спеціального розгляду. Зазвичай до нього звертаються у зв'язку з вивченням проблеми прихильності і розглядають захищеність як результат дії захисних механізмів. При цьому сам термін "захищеність" часто зустрічається в наукових дослідженнях Дж. Боулбі, В.С. Мухіної, Ж. Піаже, С.Л. Рубінштейна, S. Ronald, E. Eriksona та ін., де він зв'язується з такими поняттями, як безпека, довіра, упевненість, психоемоційна стабільність, задоволеність, комфортність та інше [3].

Більш конкретні теоретико-емпіричні підходи та розробки зустрічаються в дослідженнях А.В. Петровського, Н.В. Репіної та ін., які розглядають психологічну захищеність як відносно стійке емоційне переживання та усвідомлення індивідом власного психічного благополуччя [2].

Деякі автори розглядають психологічну захищеність особистості як систему психічних новоутворень, що зумовлена рівнем розвитку психологічної культури, забезпечує соціальну, адаптацію особистості при одночасному задоволенні її потреб [1].

Необхідно відзначити, що, не дивлячись на існу-

вання досліджень особистості прикладного характеру, де побічно відображені особливості психологічної захищеності, все ж таки залишаються і ті проблемні області, які потребують підвищеної уваги науковців, а саме виявлення та вивчення зовнішніх і внутрішніх чинників, що стають джерелами активності захисних ресурсів особистості і відповідно забезпечують оптимальне функціонування механізму психологічної захищеності.

На наш погляд, психологічна захищеність є феноменом, який певною мірою "гарантує" здатність особистості зберігати відносно психічне, психологічне благополуччя. Складність, багатогранність та недостатність розробленість зазначеного феномену й зумовили напрямок емпіричного дослідження.

В даному повідомленні аналізується лише частка результатів великого емпіричного дослідження, а саме, обґрунтовуються зовнішні та внутрішні чинники, що забезпечують особистості відчуття психологічної захищеності.

Діагностичним інструментом у пошуку чинників психологічної захищеності особистості виступив метод контент-аналізу. Змістовно, процедура дослідження складалася з вільного інтерв'ю (написання твору) за темою: "Психологічна захищеність". Кожному обстеженому була надана текстова інструкція і питання для розмірковувань: "Що таке психологічна захищеність?", "Що необхідно людині, щоб відчувати себе захищеною/незахищеною: зовнішні і внутрішні чинники?", "Відчуває або не відчуває обстежений себе захищеною людиною?". У дослідженні прийняло участь 400 студентів обох статей у віці від 17 до 50 років. Об'єм кожної групи студентів з 2 по 5 курси складав 80 осіб у кожній групі. Останні дві групи дорослих студентів включили до 40 осіб у кожній групі.

Результати контент-аналізу, зробленого на всій студентській вибірці, представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Чинники, що забезпечують особистості відчуття психологічної захищеності (n=400 осіб)

	Зовнішні чинники (середовищні)								Внутрішні чинники (психологічні)									
	Природне середовище, екологія	Соціальне середовище (сім'я, друзі, колеги та ін.)	Професія, робота	Політичні, правові, суспільні гарантії	Фінанси, матеріальне забезпечення	Непередбачені ситуації загрози, небезпеки	Церков, бог	Здоров'я, відсутність захворювань	Психологічне благополуччя	Відчуття підтримки	Відчуття безпеки,	Відсутність страху, психічна рівновага	Оптимізм, віра у майбутнє, стабільність та інше	Довіра до оточуючих	Любов, прийняття себе, оточуючих	Почуття свободи	Упевненість в собі	Локус контролю, прийняття відповідальності
Кількість студентів	88	272	46	105	67	79	28	73	103	158	73	93	154	24	35	24	160	27
% відношення	22	68	12	26	17	20	7	18	26	39	18	23	38	6	9	6	40	7

Перед тим, як перейти до якісного аналізу чинників, що забезпечують особистості відчуття психологічної захищеності необхідно відмітити, що аналіз отриманої сукупності даних (всіх чинників, які необхідні, на думку студентів, щоб відчувати себе захищеною/незахищеною людиною) дозволив узагальнити отриману інформацію і класифікувати чинники за критерієм "агенту впливу" (зовнішній або в внутрішній) на відчуття захищеності. В результаті проведеного аналізу встановлені дві групи чинників: зовнішні (середовищні) та внутрішні (психологічні). Кожна з групи чинників також містить певну сукупність характеристик, що відображає їх диференціацію. Так, до групи зовнішніх (середовищних) увійшло 8 чинників, серед яких: 1) природне середовище, екологія; 2) соціальне середовище (сім'я, родичі, друзі, колеги та інше); 3) наявність професії, роботи; 4) політичні, правові, суспільні гарантії; 5) фінансове, матеріальне забезпечення; 6) непередбачені ситуації загрози, небезпеки; 7) церков, бог; 8) здоров'я, відсутність захворювань. До групи внутрішніх (психологічних) потрапило 10 чинників: 1) відчуття психологічного благополуччя; 2) відчуття підтримки (фасилітація); 3) відчуття безпеки; 4) відсутність страху, психічна рівновага; 5) наявність оптимізму, віра у майбутнє, стабільність та інше; 6) довіра до довколишніх; 7) любов, прийняття себе, оточуючих; 8) почуття свободи; 9) упевненість в собі; 10) локус контролю, прийняття відповідальності.

Як бачимо з таблиці 1, серед зовнішніх чинників, які забезпечують студентам відчуття психологічної захищеності найбільше виборів віддано соціальному, родинному середовищу (272 виборів), що складає 68% відсотків від загальної кількості виборів. Далі студенти віддають перевагу політичним, правовим і суспільним чинникам (105 виборів), що складає 26%, потім йде турбота за природне, екологічне середови-

ще, даний чинник набрав (88 виборів), що складає 22%, а також чинники, які включають непередбачені ситуації загрози, небезпеки отримали (79 виборів), що складає 20%. Останні позиції отримали такі чинники: здоров'я, відсутність захворювань (73 виборів), що складає 26%; фінанси, матеріальне забезпечення (67 виборів), що складає 17%; наявність професії, роботи (46 виборів), що складає 12%; надія на церков та бога (28 виборів), що складає 7%.

Аналізу середовищні чинники ми встановили, що найбільш впливовими на відчуття психологічної захищеності студентів стає соціально-родинний чинник. Для студентів дуже важливо, коли є опора і підтримка сім'ї, родичів, друзів, коли є той хто підставить плече у трудній ситуації, допоможе і підстрахує, як морально, так й матеріально. Також для студентської молоді важливим є політико-суспільний, правовий чинник, який на думку обстежених, забезпечує їх захист як громадян, дає права і свободи в суспільстві, стає гарантом економічної, політичної, соціальної стабільності і спокою у державі. Практично четверта частина вибірки студентів вважає, що їх захищеність напряму залежить від природно-екологічного чинника та чинника, що відображає непередбачені ситуації загрози і небезпеки. Дійсно, природні, екологічні, техногенні катастрофи, які за останнє десятиріччя збільшилися турбують молодь і породжують відчуття небезпеки, тривоги, незахищеності, що приводить до переживання стресових, депресивних станів. Чинники захищеності, які пов'язані з опорою на церкву, бога, здоров'я, можливості мати професію і роботу серед студентської молоді займають останні міста. Це пояснюється тим, що студенти не сприймають ці чинники, як захисні тому, що вони молоді, енергійні і тільки проходять етапи професійного становлення, великої

необхідності мати роботу і працювати немає.

Що стосується внутрішніх психологічних чинників, що забезпечують студентам відчуття захищеності, то розклад такий (див. табл. 1), більшу кількість виборів отримали: упевненість у собі (160 виборів), що складає 40% відсотків від загальної кількості виборів; відчуття підтримки (158 виборів), що складає 39%; оптимізм, віра у майбутнє (154 виборів), що складає 38%;

психологічне благополуччя (103 виборів), що складає 26%. Потім, за зменшенням виборів йдуть такі чинники: відсутність страху, психічна рівновага (93 виборів), що складає 23%; відчуття безпеки (73 виборів), що складає 18%; любов, прийняття себе, оточуючих (35 виборів), що складає 9%; локус контролю, прийняття відповідальності (27 виборів), що складає 7%; довіра до оточуючих, почуття свободи (24 виборів), що складає 6%.

Таблиця 2

Вікові відмінності психологічної захищеності особистості (n=320 осіб)

Групи студентів, вік	Зовнішні чинники (середовишні)								Внутрішні чинники (психологічні)									
	Природне середовище, екологія	Соціальне середовище (сім'я, друзі, колеги та ін.)	Професія, робота	Політичні, правові, суспільні гарантії	Фінанси, матеріальне забезпечення	Непередбачені ситуації загрози, небезпеки	Церков, бог	Здоров'я, відсутність захворювань	Психологічне благополуччя	Відчуття підтримки	Відчуття безпеки,	Відсутність страху, психічна рівновага	Оптимізм, віра у майбутнє, стабільність та інше	Довіра до оточуючих	Любов, прийняття себе, оточуючих	Почуття свободи	Упевненість в собі	Локус контролю, прийняття відповідальності
2 курс (17-18 років)	4	56	-	-	-	12	4	4	8	32	12	4	16	4	8	4	20	-
% відношення	5	70	-	-	-	15	5	5	10	40	15	5	20	5	10	5	25	-
3 курс (19-20 років)	30	52	-	24	18	14	10	20	16	30	22	18	22	10	6	4	32	-
% відношення	37,5	65	-	30	22,5	17,5	12,5	22	20	37,5	27,5	22,5	27,5	12,5	7,5	5	40	-
4 курс (21-22 років)	28	60	8	20	4	28	12	24	12	60	12	20	32	4	4	4	36	-
% відношення	35	75	10	25	5	35	15	30	15	75	15	25	40	5	5	5	45	-
5 курс (23-24 років)	20	50	18	22	18	16	2	8	34	24	16	30	30	4	12	4	30	16
% відношення	25	62,5	22,5	27,5	22,5	20	2,5	10	42,5	30	20	37,5	37,5	5	15	4	37,5	20

Отримані дані яскраво демонструють, що серед внутрішніх психологічних чинників захищеності самими впливовими для студентів є упевненість у собі, свої сили й можливості, відчуття підтримки від інших (соціальна фасилітація), психологічного благополуччя, наявність оптимізму, віри у майбутнє. Дані чинники, за нашою думкою, для більшості обстежених є стрижневими в підтримки суб'єктивного відчуття захищеності. Так, як в даний період життя само вони забезпечують студентської молоді душевну рівновагу, емоційний комфорт, життєстійкість, взаєморозуміння у системі відносин. Таки чинники, як: довіра до оточуючих; почуття свободи; прийняття відповідальності; любов, прийняття себе в студентському середовищі меш за інші забезпечують відчуття захищеності.

Интересні вікові розбіжності отримані в вибірці студентів, що аналізується. Результати розподілу чинників психологічної захищеності за віком представлені в табл. 2. Серед зовнішніх чинників категорія "професія і робота" для студентської молоді 2 і 3 курсів (17-18 років і 19-20 років) не є захисним чинником, тільки з 4 курсу (21-22 роки) студенти розглядають її як таку, що забезпечує захищеність. Також чинники "політичні, правові, суспільні гарантії" і "фінанси, матеріальне забезпечення" у студентів 2 курсу не викликають відчуття захищеності,

тільки з 3 курсу вони починають розглядати ці категорії, як захисні. За більшістю чинників, що розглядається спостерігається тенденція до збільшення, тобто з віком дані категорії для студентів стають необхідним чинником у відчуття захищеності.

Що стосується внутрішніх психологічних чинників, вони також демонструють тенденцію до зміцнення за віком, а саме з кожним курсом у студентів певна категорія стає чинником захисту, вони усвідомлено виділяють її як таку, що допомагає їм і стає гарантом захисту і безпеки. Серед всіх чинників, які аналізуються категорія "локус контролю, відповідальність" на ранніх курсах не розглядається студентами як захисний чинник, тільки з 5 курсу (23-24 років) молодь починає відчувати її як таку, що забезпечує захищеність.

Окремо до аналізу представлені результати двох груп студентів (30-39 років) і (40-50 років), які різняться від попередніх студентів тим, що вони за віковою періодизацією відносяться до періоду середньої і старшої дорослості, займаються на заочних відділеннях, мають роботу, сім'ю та інше.

Результати вікових відмінностей психологічної захищеності, представників даних груп представлені у таблиці 3.

Таблиця 3

Вікові відмінності психологічної захищеності особистості (n=80 осіб)

Групи студентів, вік	Зовнішні чинники								Внутрішні чинники									
	Природне середовище, екологія	Соціальне середовище (сім'я, друзі, колеги та ін.)	Професія, робота	Політичні, правові, суспільні гарантії	Фінанси, матеріальне забезпечення	Непередбачені ситуації загрози, небезпеки	Церков, бог	Здоров'я, відсутність захворювань	Психологічне благополуччя	Відчуття підтримки	Відчуття безпеки,	Відсутність страху, психічна рівновага	Оптимізм, віра у майбутнє, стабільність та інше	Довіра до оточуючих	Любов до себе, оточуючих	Почуття свободи	Упевненість в собі	Лocus контролю, прийняття відповідальності
Дорослі (30-39 років)	6	24	10	14	22	4	-	12	18	12	6	16	34	2	-	2	22	6
% відношення	15	60	25	35	55	10	-	30	45	30	15	40	85	5	-	5	55	15
Дорослі (40-50 років)	-	30	10	25	5	5	-	5	15	-	5	5	20	-	5	5	20	5
% відношення	-	75	25	62,5	12,5	12,5	-	12,5	37,5	-	12,5	12,5	50	-	12,5	12,5	50	12,5

Візуальний аналіз таблиці 3 демонструє наступне, як серед зовнішніх, так і серед внутрішніх чинників спостерігається тенденція до зниження актуальності у значущості певних чинників, як гарантів відчуття захищеності. Так, категорія "природне середовище, екологія" та "відчуття підтримки" і "довіра до оточуючих" у студентів від 40 до 50 років перестає бути захисними чинниками. Категорія "церков, бог", як захисний чинник у двох вікових групах, що аналізуються студентами не розглядається зовсім. Дані результати можна пояснити тим, що у студентів, представників вікових груп, що розглядаються, перелічені категорії вже не несуть захисних функцій. Життєвий, професійний, громадянський досвід, певні соціальні, фінансові, правові досягнення допомагають людині переоцінити і усвідомити, що дійсно може виступати гарантом, опорою, захистом для них сьогодні, а також вони самі для своєї сім'ї і дітей стають такими гарантами захисту.

Таким чином, підводячи підсумки за одержаними результатами, можна сказати, що психологічна захищеність представляє собою відносно стійкий особистісний конструкт, який суб'єктивно надає можливість усвідомлювати власну автономію, забезпеченість власних потреб та смислів у будь-якій, навіть у несприя-

тливій ситуації, при виникненні обставин, які можуть блокувати або утруднювати їхню реалізацію.

Емпірично встановлена сукупність чинників, що забезпечують особистості відчуття психологічної захищеності, вона включає як соціально обумовлені середовищні так і суто психологічні характеристики. Найбільш впливовими на відчуття психологічної захищеності студентів серед середовищних чинників є: "соціально-родинний" та "політично-правовий і суспільний". Серед психологічних чинників самими впливовими для студентів є: "упевненість у собі, свої сили й можливості", "відчуття підтримки від інших" (фасилітація), "психологічного благополуччя", "наявність оптимізму, віри у майбутнє".

Встановлено, що на протязі ранньої дорослості (від 2 до 5 курсу), як середовищні, так і психологічні чинники мають тенденцію до зміцнення, з кожним курсом у студентів певний чинник виконує захисну функцію, стає гарантом безпеки. Однак, на протязі середньої і старшої дорослості (студенти віком від 30-39 в 40-50 років) спостерігається тенденція до зниження актуальності у значущості певних середовищних і психологічних чинників, як гарантів захищеності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баева И.А. Психологическая безопасность в образовании / И.А. Баева. – СПб., 2002. – 271 с.
2. Тацій В.М. Психологічна захищеність як стійка властивість особистості / Марина Анатоліївна Крюкова // Актуальні проблеми сучасної психології: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів 26 квітня 2012 року.

– Одеса: СМІЛ, 2012. – С. 43-46.

3. Тацій В.М. Проблема дослідження психологічної захищеності особистості / Вікторія Миколаївна Тацій // Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції: Харківська школа психології: спадщина і сучасна наука (19-20 жовтня 2012 року). – Харків: ХНПУ, 2012. – С – 247-249.

Подано до редакції 11.03.13